

A hír mint szövegtípus

A mozgókép és médiaismeret oktatása a hazai középiskolákban immár kötelező tantárgy néhány éve, s az oktatási tárca most az általános iskolások esetében is elengedhetetlennek tartja. Különösen fontos ez annak ismeretében, hogy a mai tizenévesek átlagosan már több, mint három órán át nézik naponta a televíziót (1), vagyis jóval több időt töltenek el a képernyő előtt, mint szüleikkel vagy barátaikkal beszélgetve.

A napi három órában a kamaszok a televízióban, a rádióban egymás mellett találják a fikciós műfajokat és a hírműsorokat. Rendkívül fontos, hogy ezek biztos elkülönítését megtanulják mind tartalmi, mind formai szempontból. Azaz „megtanulják”, ha nem is az ideális, de legalább az optimális médiahasználatot.

A különféle tömegkommunikációs eszközök által hírként prezentált szövegek vizsgálata rendkívül széles körű. Elemzték már a híreket szociológiai, szervezetszociológiai szempontból, folynak tematizációs kutatások, közönségkutatások, végeztek már ideológiai elemzéseket és tartalomelemzéseket éppúgy, mint szövegtani vagy diskurzuselemzés szerinti leírásokat. (Andok, 2001)

E dolgozat szerzője ahhoz igyekszik támpontokat adni, hogy milyenek is a hírek, mi jellemzi ezt a műfajt, milyen tematikus variánsai vannak. Ezen túlmenően azt szeretné bemutatni, hogy a mai társadalmi/médiakommunikációban hírként prezentált szövegek miként jelentek meg a tömegsajtót megelőző korokban. Vagyis, hogy honnan eredeztetjük az egyes hírtípusokat.

A hír szövegtipológiája

Az egyes szövegelméletek abban egyetértenek, hogy a különféle szövegeket szövegtípusokba lehet sorolni, de a besorolás mikéntjéről, illetve a kritériumalkotásról már nagyon eltérőek a vélemények. Alapvetően két megközelítési módot tudunk elkülöníteni a tipologizálási stratégiában. Az egyik irányzat szövegtípus-kritériumokat állít fel, s ezekkel kívánja jellemezni az egyes szövegtípusokat. A másik megközelítési mód azt mondja, hogy a szövegfajtákra jellemző rendszer a kommunikatív interakcióban konstituálódik. S itt jelentős szerepet kap a kommunikációs szituációban részt vevők – nem definítorikus – szövegtípus-tudása, szövegtípus-kompetenciája. Jelen dolgozat szerzője a második irányzat mentén gondolkodik a tipológiáról, annál is inkább, mert különösen a sajtóhírek területén nem sokra megyünk a hír definitív megközelítésével, s ha kritériumrendszert próbálunk meg felállítani (tulajdonképpen ezt teszik az egyes újságíró-tankönyvek), akkor két problémába ütközünk: rendkívül tág a kritériumrendszer, s mivel folyamatosan bővül, lezárhatatlan. A konstitutív megközelítést követve *Tolcsvai Nagy* szerint a következő szempontokat érdemes bevonni a szövegtipológiai vizsgálatba:

A kifejtettség/bennfoglalás szempontja

A hírszövegek majdnem teljesen kifejtőek, az eseményt meghatározó, leíró összes információt a szövegnek nyelviileg tartalmaznia kell. Jó példa erre az az újságíró-tankönyvekből vett egyszerű, házi-szabály, miszerint a hírek tartalmaznia kell, hogy ki, mikor, hol, hogyan csinált valamit. Bár valamennyi implicitást a hírek esetében is ki lehet mu-

tatni, az sohasem értelemzavaró mértékű. (Eöry, 2001) Vagyis a kifejtettség tekintetében egy minimum-értéket adnak meg kritériumként ahhoz, hogy valamit hírnek tekintenek-e vagy sem.

A nézőpont jelöltsége

A hírszövegeknél fontos, hogy az aktuális beszélő ne jelölje magát nyelvtanilag, maradjon rejtve. Sem alanyként, sem más formában nem lehet jelölve, ezzel biztosítja nyelvtanilag az „objektivitást”. Ugyanakkor érdekes, hogy az objektivitás szövegen belüli biztosítására, kifejezésére eltérő stratégiák éltek a magyar hírlapírás történetében. A dolog azért is érdekes, mert alig 200 év alatt gyakorlatilag visszajára fordult a dolog. Az 1780-as években megjelent Magyar Hírmondó az olvasók levelei alapján írta meg a híreket az ország különböző vidékeiről, s ha az olvasók valóban a saját szemükkel látták az eseményeket, akkor ezt mindig kiemelték a szerkesztett hírben, hogy nagyobb hitelük legyen. (2) Mára hitelességet illetően épp akkor jelölik objektívként a hírt, ha az mentes a megfigyelő, leíró szubjektum grammatikai jelöltségétől. (Egy másik sajtóműfaj, a tudósítás őrizte meg ezt az E/1-es jelöltségi kényszert a magyar hírlapírásban.)

Ugyanakkor az, hogy E/1 a hírekben üres pozícióként marad, egyúttal azt a törekvést is jelzi, hogy mintegy „felkínálják” az olvasónak, nézőnek: lépjen be ebbe az üresen hagyott helybe.

A kommunikációs színterek jellemzői

Tolcsvai Nagy két, egymást kiegészítő szempontpárt ad meg, az írott és a beszélt szövegtípusok, valamint a tervezett, illetve spontán szövegtípusok. Ennek alapján a hírek minden esetben tervezett szövegtípusok, de két külön csoportra bonthatók aszerint, hogy beszélt avagy írott változatról van-e szó. Ezt én annyiban módosítanám, amennyiben ezt a kommunikációs szituáció *Petőfi S. János*-féle modellje indokolja. (*Petőfi S. – Benkes, 2002. 39.*) *Petőfi* itt komplex jelről beszél, melynek van egy statikus verbális eleme és egy kép(diagram)... típusú eleme. E kettő elválasztása a kutatásban újabb, finomabb tipologizálási lehetőségeket ad. Vagyis tovább kell gondolni azoknak a híreknek a típusát, melyekhez kép is kapcsolódik, illetve a televíziós híreket mint külön típust kell említeni.

A szöveg értelemszerkezetének tipikus jellemzői

Ide tartoznak a szövegek mezo- és makroszerkezetét leíró kutatások. A séma által uralt formák, az elbeszélés, leírás módja tartozik ide. A hírek esetében a tipológiának ez a része nagyon jó kutatott, mind nemzetközi, mind magyar vonatkozásban. Elsősorban *Teun A. van Dijk* (1988a, b) és *Békési Imre* (1974, 1982) ilyen irányú munkáit említem, melyekben felfejtették a news schemata-t, vagyis azt az értelemszerkezetet, amelyre a valós eseményt a hírszövegben átfordítják. Van Dijk vizsgálatainak eredménye az *1. ábrán* látható.

		Hírszöveg			
Összefoglalás		Történet			
Vezércím	Lead	Szituáció		Komentár	
	Epizód	Háttér	Verbális reakció		Konklúzió
Fő esemény	Következmény	Kontextus	Történelem	Várakozások	Kiértékelés
		Körülmények	Korábbi események		

1. ábra. A hír szövegének superstruktúrája. (3)

Ha áttekintjük a ma hírként megjelenő újságszövegeket, akkor nagyon kis részük fog megfelelni ennek a szerkezetnek. Pontosabban csak azok fognak megfelelni, amelyek valamely cselekményről, balesetről, katasztrófáról szólnak. Teljesen más lesz a sajtótájékoztatóról szóló hírek vagy a gazdasági hírek értelemszerkezete (például a tőzsdei árfolyamoké). S ez nagyon erős érv mellett, hogy a sajtóhíreket ne soroljuk be csupán egyetlen szövegtípusba.

A szöveg általános szerkezetének szövegtípusra jellemző rész tulajdonságai.

A hírek elemzésekor megfigyelhető, hogy az általános szövegtagolás – bevezetés, tárgyalás, befejezés – minden esetben felbomlik, s ami a cselekvéssor végén, vagyis a szövegben a befejezés helyén lenne, azt emelik ki, azzal kezdődik a hírszöveg, mondván, az a leginkább figyelemfelkeltő rész. Ezután kezdik el a történet elmesélését vagy felelevenítését időrendben haladva. Erről a jelenségről írta Békési Imre, hogy a híreket tulajdonképpen kétszer kezdik el. (Békési, 1982)

Talán meglepő, hogy a legelső magyar nyelvű hírlapokban (1780, Magyar Hírmondó; 1806, Hazai Tudósítások) megjelenő témák mennyire megegyeznek azokkal, amelyekkel ma is mindennap találkozunk a lapok hasábjain. Mi mindenről olvashatunk egy napilap híreiben: politikáról, kormányzatról, aztán bírósági híreket, gazdaságiakat, tudományos, egészségügyi, kulturális, egyházi híreket. Ván ezen kívül időjárás, sport, balesetek, tüzesetek, rendőrségi hírek, valamint besorolhatatlan bulvárhírek sztárokról, hírességekről. Hogyan festett mindez kétszáz évvel ezelőtt? Tematikus szempontból csaknem minden szerepelt, szinte egyetlen kivétel a sport – hiányának társadalmi okai vannak –, de a 19. század végén már az is megjelenik.

Összefoglalóan mit mondhatunk a hírek tipologizálásáról? A Tolcsvai által javasolt besorolási szempontokat áttekintve a sajtóban hírként prezentált szövegek négy ponton megegyeznek: a kifejtettség mértéke, a nézőpont jelöletlensége, az általános szerkezet specifikus volta és a stílus tekintetében, s két ponton különböznek: a kommunikációs színterek jellemzői és az értelemszerkezet tekintetében. A hír műfajába sorolódás legerősebb követelménye ezek közül a nézőpont jelöletlensége. Ráadásul, erős szankcióval: ha az alany feltüntetett, akkor a szöveg kizáródik a hír műfajból, s egy másik műfajba sorolják, a tudósításba. Társadalmi kommunikációs szempontból keresve az okát az alany jelöletlenségének azt találtam, hogy ez a „bevett” módja az emberi társadalomban a tudás/ismeret továbbadásának, vagyis a szubjektíven

Stílus

A hírszövegek közömbös vagy választékos stílusúak lehetnek. Markáns vonásuk a minősítések (melléknevek, határozószók) rendkívül ritka használata.

Összefoglalóan mit mondhatunk a hírek tipologizálásáról? A Tolcsvai által javasolt besorolási szempontokat áttekintve a sajtóban hírként prezentált szövegek négy ponton megegyeznek: a kifejtettség mértéke, a nézőpont jelöletlensége, az általános szerkezet specifikus volta és a stílus tekintetében, s két ponton különböznek: a kommunikációs színterek jellemzői és az értelemszerkezet tekintetében. A hír műfajába sorolódás legerősebb követelménye ezek közül a nézőpont jelöletlensége. Ráadásul, erős szankcióval: ha az alany feltüntetett, akkor a szöveg kizáródik a hír műfajból, s egy másik műfajba sorolják, a tudósításba. Társadalmi kommunikációs szempontból keresve az okát az alany jelöletlenségének azt találtam, hogy ez a „bevett” módja az emberi társadalomban a tudás/ismeret továbbadásának, vagyis a szubjektíven

észleltből objektív tárgyat kell kialakítani, hogy az átadható lehessen. (Berger – Luckman, 1966; Schütz – Luckman, 1975) Ugyanakkor a kifejtettség mértékének minimuma adott/kötelező a hír műfaj esetében. Az általános szövegszerkezet követelménye és a stíluskövetelmények már gyengébben érvényesülnek. Ezek esetleges sérülése, be nem tartása nem feltétlenül vonja maga után a műfaji besorolás megváltoztatását.

Két ponton lehetett tovább bontani a hír műfaját. Először is a kommunikációs színterek jellemzői szerint itt négy csoportot találunk, s a csoportosítás alapvetően a közvetítő médiumhoz kötött: tervezett-írott szövegek, tervezett-írott és illusztrált szövegek, tervezett-beszélt szövegek (rádióhír) és tervezett-beszélt szövegek illusztrációval (televíziós hír). A másik pont, ahol jóval erőteljesebb a differenciálódás a hírek esetében, az az értelemszerkezet tipikus jellemzőinek kategóriája. A szövegek makrostruktúrája nagyon eltérő lesz a

tekintetben, hogy milyen tematikus mezőhöz tartozik a hír: politikai, gazdasági, kulturális, sport, bulvár vagy éppen egészségügyi, környezetvédelmi, esetleg tudományos hírről van szó. Vagyis a különbség – ami a szövegben is tükröződni fog – alapvetően magában a hír-esemény szerkezetében van. Az általam követett tipológiai irányzat kritikusai ezen a ponton fűzik hozzá, hogy a konstitutív alapon dolgozó tipológiák végső soron nem szöveg-, hanem cselekvéstipológiákat adnak. Érdemes elgondolkodnunk, hogy ez valóban kritika-e vagy inkább szükségszerűség. Az utóbbit támasztják alá többek között *Károly Sándor* szavai is: „A műfaj egyébként meghatározó a szöveg alakulása, kialakulása szempontjából is, hisz a szövegeknek csak legáltalánosabb sajátosságai, törvényszerűségei érvényesek minden szövegre, egyébként szövegtípusok szerint specializáltak. S ez természetes is, hiszen a szövegtípusok végeredményben magatartástípusok, társadalmilag kialakult, de állandó változásban lévő beszédett-rendszerek.” (*Károly*, 1979)

A hírek genezise, eltérő tematikus mezőkben

Talán meglepő, hogy a legelső magyar nyelvű hírlapokban (1780, Magyar Hírmondó; 1806, Hazai Tudósítások) megjelenő témák mennyire megegyeznek azokkal, amelyekkel ma is mindennap találkozunk a lapok hasábjain. Mi mindenről olvashatunk egy napilap híreiben: politikáról, kormányzatról, aztán bírósági híreket, gazdaságiakat, tudományos, egészségügyi, kulturális, egyházi híreket. Van ezen kívül időjárás, sport, balesetek, tüzesetek, rendőrségi hírek, valamint besorolhatatlan bulvárhírek (4) sztárokról, hírességekről. Hogyan festett mindez kétszáz évvel ezelőtt? Tematikus szempontból csaknem minden szerepelt, szinte egyetlen kivétel a sport – hiányának társadalmi okai vannak –, de a 19. század végén már az is megjelenik.

Politikai hírek

Az újságokat megelőző forrásaik az évenként megjelenő kalendáriumok voltak. (5) A kalendáriumoknak kezdetben, a 15–16. században – a hónapok felsorolásával – pusztán időjelző funkciójuk volt. Ez később bővült vásárjegyzékkel, illetve egy krónikával, eseményjegyzékkel. E krónikák érdekessége, hogy a világtörténet kezdetétől, a Biblia alapján sorolták el az eseményeket, először nagy vonalakban, majd az utolsó 4–5 év történéseit részletesebben mesélték el.

A krónikáról leváló hír két szempontból is érdekes. Egyrészt korának eseményeit nem mint fragmentumokat észleli és mutatja be a krónikás, hanem mint egy folyamat részét, egy világmagyarázatnak a részét. Vagyis a hírekkel kapcsolatban nem annyira az aktualitás, mint inkább a folyamat része kapott hangsúlyt. Ehhez kapcsolódóan él egy olyan érvrendszer végig a hírlapírásról szóló elemzésekben, hogy az újságíró a történelem első vázlatát adja, feladata az eljövendő koroknak megőrizni valamit a saját időszakából, mint a történelemnek egy szeletéből. (6) Mintegy átmenetet képezve krónika és újság között röviden utalnék *II. Rákóczi Ferenc* lapjára, a *Mercurius Veridicusra*, amelyben a hadi események úgy szerepelnek hírként, hogy a történetben jelen van az isteni erő, elrendelés, mint történelemalakító tényező. Ilyen módon is pontosan illeszkednek ezek a történetek/hírek az Ádám-Évától induló történetmondásba. Lássunk néhány példát:

Nyitra, 1705. augusztus 16: „... egyszersmind annyira megzavarodott, hogy ha ekkor a mieink megtámadják, egészen bizonyos, hogy most megsemmisülésüket gyászolná Ausztria. Amde Isten másként rendelte, az ellenségnek sikerült szándékát valóra váltania.” Vagy 1708-ból: „... még szerencse, hogy ezt az egyet úgy rendelte az isteni kegyelem, hogy a gyalogság nagyobb része ... sértetlenül kerüljön ki a csatából.” (7)

A másik ezzel összefüggő érdekesség a média szocializáló funkciója, amely ez esetben, a hírek folyamatos történetmesélésbe illesztettségének pillanatában még sokkal jobban dominál, mint manapság, amikor a híreket töredezetten észleljük. Vagyis abban a

korban úgy tanulták meg értelmezni a világot, a történelmet, hogy azok szoros, megbont-hatatlan kapcsolatban álltak a jelenükkel.

A politikai hírekhez soroltam mindazokat, melyek a belpolitikai étellel kapcsolatosak, uralkodók döntései, hadsereg hírei, külföldi események, hadi hírek. Természetesen min-dig is ez a terület állt a legszorosabb cenzori ellenőrzés alatt, a 19. század elején kifeje-zetten tilos volt forradalmakról, elégedetlenkedésekről szóló hírek közlése. Majd a poli-tikai élet fejlődésével párhuzamosan fokozatosan megjelentek a vidéki élet, a vármegye politikai életének eseményei, a 19. század második felében pedig a pártok életéhez kap-csolódó hírek. Néhány példa, szemelvényszerűen:

„Franciaországban is nagy az egyenetlenség, a parlamentumnak számkivetetése az egész nemzet-nek szívére hatott, és ha a király gyengébb módokhoz nem nyúl, a hazafiúi háború elmúlhatatlan léssen. A Troyes-be igazított parlament tagjai nagy tisztelettel fogadtak a városiaktól, kik a ma-gok alkalmasabb házaikat ingyen általadták a számkivetetteknek és maguk a felső contignatiokba költöztenek. A prókátorok és más parlamentum mellett törvényt őrök is utának mentek a parlamen-tumnak. Ide igazítottak a tiszteletbéli tanácsosok is. Párizsban azonban a zenebona igen nagy.” (Ma-gyar Hírmondó, 1787. szept. 15.)

„Az országgyűlési szabadelvű párt vasárnap du 6 órákor tartott értekezletét Gorove elnök megnyit-ván, figyelmezteti az értekezletet, hogy a közelebbi országos ülés napirendjére, az uzsorára, a szebeni árvaházra és a meg nem jelent képviselőkre vonatkozó törvényjavaslatok vannak kitűzve, továbbá, hogy egy tag választandó az elhalt Lovászy Miklós helyére a bíráló bizottságba, s midőn e kérdéseket az értekezlet napirendjére tűzi ki, megjegyzi, hogy a választandó tagra nézve a kijelölő bizottság bí-zandó meg.” (Ellenőr, 1876. november 13.)

A 20. században egy újabb típus jelent meg a hírek között: a különféle politikai be-szédék kivonatai. Először ez csak nagy nevű politikusok kiváltsága volt, majd egyre gyakrabban jelentek meg a parlamenti beszédék politikai híreknek álcázva. Ennek fel-ismerése sem mai keletű, a Magyar Távirati Iroda elődjét irányító, nagy befolyással ren-delkező *Kozma Miklós* már az 1930-as években vallotta, hogy hírnek számítanak „a kor-mányférfiak vagy politikusok szájából elhangzó megnyilatkozások és beszédék is”. (8) A 20. század végén pedig megjelentek a sajtótájékoztatókon elhangzottakból született politikai hírek is.

Gazdasági hírek

Forrásuk – szövegtani szempontból – egyértelműen az üzleti levelezés volt. A nemzet-közi szakirodalomban erre először *Jürgen Habermas* utalt *„A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása”* című könyvében: „A 14. századtól kezdve a régi kereskedői levél-összekötöttség a szakmai rendi levelezési rendszer egyik módjává épül ki. Az első megha-tározott napokon induló futárjáratokat a kereskedő céhek szervezték saját céljaikra.” Am ekkor „az iparszerűen terjesztett híreket még nem hozták nyilvánosságra, a szabálytalanul publikált újságok még nem tárgyiasultak híré”. (9) (Csak a 17. században.) A ma-gyar hírlapírás esetében sem történt ez másként, az 1780-as évektől kezdve egészen a ki-egyezésig csupán azok a témák merültek, merülhettek fel gazdasági hírként, amelyek a kereskedők levelezésében is megjelentek. Milyen termés várható szőlőből, milyen lesz a bor ára, milyen a gabona, a dohány. Illetve találunk még az uralkodó által kivetett vám-tételekről szóló híreket. Kitüntetett helyük van az Erdélyből jövő leveleknek, valamint a borvidékekről írtaknak. Ezen kívül kereskedelmi szempontból meghatározó Trieszt, a tengeri kikötő, s az onnan kapott információk. A gazdasághoz kapcsolódó intézmény-rendszer még nem épült ki a 19. század elején. Ennek történelmi okai vannak, amíg a ne-mesi birtok elidegeníthetetlen (hitelválság kora), nagyon szűk az a polgári réteg, amely bankokhoz fordulhatna, nem is épül ki a bankrendszer, csak a szabadságharc után. A 19. század elején még csupán néhány biztosítótársaság működik Magyarországon. Nézzünk néhány gazdasági hírt a korból:

„Az erdélyi levelek tele vannak azon való panaszolkodásokkal, hogy sem a marhának sem a gabonának, sem pedig a bornak (noha szűkön termett) semmi keleti nincsen, és hogy a kereskedésnek fogyatkozása miatt rendkívül való olcsóság és pénz szüksége legyen. Ez egyrészt talám attól van, hogy most Lengyelországból felesen hajtatik a marha a felső országokra.” (Magyar Hirmondó, 1780. január 8.)

„(Kereskedés.) A behozatali harmincadra nézve újabban megállapított vámjegyzék, mi szerint részint a szomszéd tartományi vámdíjak mértékéhez alkalmaztatván, a honi kereskedés több ágaira tetemes könnyebbség járuland, ugy azon változások is, melyek némelly magyar árucikkeknek az ausztriai birodalombai kivételére nézve a vámjegyzékben tétettek, felsőbb rendelet szerént folyó évi Tavaszelő első napján mendnek teljesezésbe.” (Pesti Hírlap, 1841)

A kiegyezés után megindult gazdasági fellendüléssel együtt jelentkezett az a szellemi irányzat, mely a közgazdaságtant valamiféle fő magyarázó elvvé kívánta tenni a korabeli társadalom számára. S ez együtt járt a gazdasági témák széleskörű differenciálódásával a napilapok hasábjain. Ha csak a címeket soroljuk fel egy napilapból, az is igen meggyőző. A Budapesti Hírlap 1893. április 11-i számában a következő hírek szerepelnek: járadéki birtokok hírei, az országos iparoktatási tanács ülése, száj- és körömvész egy temesvári hizlalóban, a chicagói világhiállítás hírei, kereskedelmi forgalmunk Svájccal, a Hungarian Exporting Association cégről, a Magyar Kereskedelmi és Hitelbank Rt. ülése, a világ kőszéntermelése, Amerika gabonakivitele, a kőszénbánya és téglatársulat ülése, pezsgőipar Franciaországban. S ide sorolhatjuk még a tőzsdék híreit, valamint a csődök-ről szóló jelentéseket, közleményeket is.

Rendőrségi hírek

A bűnügyekről szóló hírek esetében kétféle alapforrást találtam, ahová vissza lehet vezetni őket. Az egyik a rendőrségi jelentések és jegyzőkönyvek. Az ilyenre épülő hírek mindig kiemelkednek pontosságukkal, ismertetik a helyet, az időt, az elkövető nevét stb, ami a 19. században még egyáltalán nem volt ennyire általános. A másik az elkövetés környékéről származó szóbeli, majd levélbeli beszámoló. Bár ezek is meglehetősen pontosak, de tartalmaznak egy olyan mozzanatot, ami a rendőrségi jelentésnél sosincs: erkölcsi ítéletet.

„A nem ember

Írtózik a pennánk, de kötelessége, hogy mind a kedves, mind a kedvetlen dolgokat megírja. Itt Posenban ma vala egy írtóztató tragédia, a theatrom volt egy állason a Sz. Mihály piacán, és a fő aktorok egy asszony és két hóhéras valának. Ez az asszony apját, anyját és ártatlan fiacskáját méreggel elvesztvén és utoljára férjét is megfojtván, arra ítéltetett, hogy három nap egymás után 50, 50 pálcát vágván fenekére, ha megél utána, az alsó tömlőcben vason, száraz kenyéren és vizen haláláig raboskodjék. Kikérem kedves olvasómtól, hogy minekutána elolvasták ezen emberi természet ellen való hallatlan cselekedeteket, azon igyekezzenek, hogy róla többé meg ne emlékezzenek. Mert ennek iszonyúsága a csendes, annyival inkább a gyenge asszonyi érzékenységeknek könnyen ártalmat szülhetne. N. B. A legelső aktor vala ezen asszonynak a szeretője, ki az asszony férjének halálában részes lévén, az asszony előtt 50 pálcát szenvedte.” (Magyar Hirmondó, 1787. aug. 7.)

Ugyanakkor az 1880-as évek jelentős változást hoztak a magyar hírlapírás történetében, ekkor tűnik le az eszmehirdető sajtó korszaka, s kerül előtérbe helyette egy újabb, a riport műfajára alapozó zsurnalizmus. Ennek hatása érzékelhető nemcsak a napilapok egészén, de különösen a rendőregi híreken, annál is inkább, mert ezt a stílusbeli fordulatot a magyar sajtótörténet-írás egy bűnügyhöz szokta kötni. Nevezetesen ahhoz, amikor 1883-ban meggyilkolták *Majláth György* országbíró, s ebben az ügyben már nemcsak híreket közöltek, de maguk az újságok, újságírók is nyomozásba kezdtek. Segítségükkel rövidesen sikerült elfogni a gyilkosokat is. Jellemző mozzanata még az ügynek, hogy az olvasók sem a rendőrségre mentek bejelentéseikkel, melyekkel a nyomozást segítették, hanem a szerkesztőségekbe.

A 20. század első évtizedei meghozzák az új típusú bűnügyi híreket, ezeknek a szereplőik lesznek mások, kerülnek ki más társadalmi rétegből, mint az eddigiéik. Legismertebb a frankhamisítási botrány 1926-ban, melyben végül elítélik *Windschgraetz Lajos* herceget, s felfüggesztik az országos főkapitányt. De beszámolnak kevésbé jelentős személyekről, akik szintén a fehérgalléros bűnözők közé sorolhatók.

„K. Huczik Elemér volt államtitkár büntetését 17 havi börtönre szállította le a Tábla. K. Huczik Elemér ügyvéd, volt szegedi államtitkár ellen az ügyészség különböző bűncselekményekért eljárást indított. Huczik kijárássokra vállalkozott, kauciót alkalmazottakat közvetített és így egész sereg embert károsított meg. A törvényszék annakidején izgalmas tárgyaláson, – mert Huczik elmebetegséget szimulált – 23 rendbeli csalás címén ötévi szigorított dologházra ítélte. Ezt az ítéletet a Tábla Zachár tanácsa pénteken 17 havi börtönre mérsékelte és elrendelte Huczik szabadlábra helyezését. Az ítélet nem jogerős.” (Pesti Napló, 1934. okt. 27.)

Bulvárhírek

Az ide vezethető elemzések (ezek mindig általában a hír műfajról szólnak, s nem egy szeletéről) azt mondják, hogy a hírekben a korábbi populáris irodalom – pikareszk regény – kedvelt történettípusai elevenednek fel újra és újra. A magyar médiaelemzők közül *Császi Lajos* képviseli ezt az irányzatot: „... a médiahíreket a populáris kultúra egyik olyan alfajának tekintjük, amelyek a szociális melodramák közé tartoznak. Hibrid műfajok, amelyek a formalizált keretüket azoktól a populáris mítoszoktól kapják, amelyekeken keresztül az eseményeket történetekké változtatják át, ám az így megteremtett sztereotip drámai kereteket tárgyilagos, valóság-hű részletekkel igyekeznek kitölteni.” (10) S valóban, ennek a műfaji altípusnak is megtaláljuk a szerepeltetését 1780-tól a lapokban, s ráadásul eléggé változatlan formában. Azt is mondhatnánk, hogy minden kornak megvoltak a maga sztárjai, s mindig kerültek bele a lapokba szórakoztató, esetleg meghökkentő hírek.

„Eszterházi fejedelem úrnak főmuzsikusa, Hayden József úr nemigen régen nevezetes ajándékkal tiszteltetett meg a spanyol királytól azért, hogy jeles kompozícióiból némelyeket öfelségének küldött vala. Az ajándék drágakövekkel kirakott arany tobkártartó. Ezt a bécsi udvarnál lévő spanyol követségnek szekrétáriusa maga adta Eszterházán a megnevezett fejedelmi muzikusnak kezébe, jelentvén egyszersmind nékie öfelségének hozzája való különös kegyelmességű jóakarattját.” (Magyar Hírmondó, 1781. október 6. (MH P.: 116–117.)

„A görög hadügyminiszter lányát megszőktették. Az athéni előkelő társaságban most különös szerelmi botrányról suttognak. Smolensky kisasszonyt, a hadügyminiszter leányát, megszőktették, még pedig se kocsin, se kerékpáron, se automobilon, hanem – uszva. A szép leány egy ugyancsak szép estén fürdeni ment néhány barátjával a tengerbe és ezt az alkalmat felhasználta titkos szerelme: Doktor Aposto Copoulo úr, hogy vele úszva megszőkjék. Másnap levelet írtak a hadügyminiszter úrnak, bocsánatát és beleegyezését kérve az esküvőhöz. Csakhogy a bős apa még áldását sem adhatja a kierőszakolt frigyre, mert az ifjú szökevények nem írták meg, hogy hová utaztak, azaz inkább, hogy hová usztak, ezáltal igazán a – szerelem tengerén.” (Pesti Napló, 1904. aug. 22.)

Az első igazi magyar bulvárlapnak Az Estet tartják, ahol már a jóízlést sértő, inkorrekt írások is megjelentek. A lap egyik elemzője, *Vásárhelyi Miklós* idéz több korabeli kritikát, melyekből könnyen kiolvasható a nem éppen finomkodó elmarasztalás. „Gábor Andor 1920-ban így jellemezte Az Estet – »Dideregve az agyoncsapás élelmétől, Miklós Andor a kufárkodás és a szétrohadás legutolsó stádiumában kukacosodó magyar sajtófekély lapjában, Az Estben, e nemzetiszínű mérgezett klozettpapíron, mely már minden rendszer jegyében a használat után van, cikket közöl, amiben Horthy kormányzó nyilatkozik...«” (*Vásárhelyi*, 2002) Bár ebből sokminden a lap politikai állásfoglalására vonatkozik.

Több elemző a tabloidok közé sorolja a katasztrófákról szóló híreket is. Ilyenekkel is sűrűn találkozunk a 18. századi sajtóhírek között, megjelentek hírek árvizekről, földrendésekről és tűzvészekről is.

Sporthírek

A sport csak a 19. század legvégén jelent meg a lapokban. (Társadalomtörténeti oka pedig, hogy a szabadidő, a tömeges szabadidő csak ekkor kapott helyet a társadalom „időrendjében”.) S ekkor már elég erős volt a napisajtó, kialakult az a módszer, ahogyan az újságírók saját szakmai szabályaik szerint a hírekben megkonstruálják a világot. Kezdetben nem lehetett tudni, vajon a sporthírek miképpen fognak ide illeszkedni. Tehát, amikor elkezdtek sportról írni, még nem lehetett tudni, hogy mi tárgyiasul hírként majdan. Néhány évtized múltán eldőlt, hogy az eredmény lesz a legfontosabb. A 20. század elejéről származik e fordulat elmés kis leírása:

„Valamikor régen úgy volt, hogy a sporttudósítónak elég volt, ha jószemű, eleven tollú, színes írású legény volt ... és szépen megírta, amit látott. Néha egy kalapról, néha egy lóról, máskor az időről írt. ... Ma azt akarják tudni, hogy nem történt-e valami huncutság, nincs-e valahol valami istállótitok, mik a managerek titkos tervei.” (11)

Nagyon jól látszik ebből az a folyamat, melynek során a sporthírek végül is a „helyükre kerültek” a hírlapírásban. Némileg hasonlóan látom a mai helyzetet egy másik tematikus mező, a környezetvédelem tekintetében. Az újságírói hírkonstruáló szabályok a környezetvédelemmel kapcsolatos katasztrófák híreinek adnak zöld utat (tisztai ciánszennyezés, szivárgó veszélyes hulladék stb.). Ugyanakkor a globális vagy a kevésbé színes, kevésbé érdekes, ám társadalmilag mindenképpen fontos témák háttérbe szorulhatnak (globális felmelegedés, energiatakarékosság, levegőszennyezés). Ezen a ponton talán érdemes lenne újragondolni a bevett hírársi gyakorlatot a sajtóban.

Jegyzet

- (1) Forrás: AGB Hungary. Közli Gálik Mihály (1997): *Médiagazdaságtan I–II*. Aula Kiadó. 206.
- (2) „Maga a tudósító hiteles biznyság ezen dologban. Kár, hogy az említett porkészítő annak készítése módját maga hasznáért senkivel se közölte.” *Magyar Hírmondó*, 1782. július 3. „Irtóztató volt a tegnapi és tegnapi előtti szélnek dühösködését és az égiháborúnak erejét tapasztalni Pesten. De a városból kiindulván nagy szomorúsággal láttam rémítő pusztításait.” *Hazai Tudósítások*, 1806. július 23.
- (3) van Dijk, Teun A. (1988): *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates, Publisher Hillsdale, New Jersey. 55.
- (4) Az elemzők közül többen használják a tabloid megnevezést erre a tematikus csoportra, s ide sorolják a bűnesetekről, katasztrófákról, balesetekről és sztárokról szóló, valamint szórakoztató híreket. *Csigó*, 2000. 3.
- (5) A magyar sajtótörténet-írás korában nem tekintette a sajtótörténet részének a kalendáriumok történetét. De a legutóbbi években, Kovács I. Gábor *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig* című monográfiájának hatására egyre több sajtótörténész hivatkozik rájuk. Lásd: Lipták Dorottya (2002): *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. L. Harmattan Kiadó.
- (6) Ezt a *Neue Kurier aus Ungarn* 1789. július 7-i számában olvashatjuk. Közli Kókay György (1983): *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Akadémiai Kiadó. 137–144.
- (7) *Mercurius Veridicus 1705–1710*. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon, 1979. 89. 107.
- (8) Idézi Kotroczó Róbert: A nemzet hírfőnöke, Kozma Miklós hírelvei 1920–42. In: Sükösd Miklós – Csermely Ákos (2001): *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2. 97.
- (9) Habermas, Jürgen (1993): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Századvég – Gondolat. 67–68.
- (10) Császi Lajos (1999): *Katasztrófák médiareprezentációja. Jel-kép*, 3. 25.
- (11) Kálnoky Izidor (Vulpes): *Újságíró – iskola*. Atheneum. 76.

Irodalom

- Andok Mónika (2001): A sajtóhírek a tudományos diskurzusbán. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László: *Szemiotikai szövegtan*. 14. 109–137.
- Berger, P. L. – Luckmann, Th. (1966): *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, New York. (Magyarul [1998]: *A valóság társadalmi felépítése*. Tudásszociológiai értekezés. Józsefvég, Budapest.)
- Békési Imre: *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Akadémiai, Budapest.

- Császi Lajos (1999): Katasztrófák médiareprezentációja. *Jel-kép*, 3. 25.
- Csigó Péter (2000): Információs műfajok. *Jel-kép*, 4. 3–39.
- De Beaugrande, Robert – Dressler, Wolfgang (2000): *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*.
- Dezsényi Béla (1941): *A magyar hírlapirodalom első százada 1705–1805*. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtára, Budapest.
- van Dijk, Teun A. (1988a): *News analysis: Case studies of international and national news in the press*. Erlbaum, Hillside, NJ.
- van Dijk, Teun A. (1988b): *News as Discourse*. Erlbaum, Hillside, NJ.
- Diószegi György (1988): *Kossuth Lajos üzenete. Pesti Hírlap anno 1841–44*. Népszava.
- Eöry Vilma (2001): Az újságszövegek tipológiájához. Az implicitás egy hír és egy glossza szövegében. In: Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára*. 176–189.
- Foucault, Michel (2000): Mi a szerző? In: *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, 119–145.
- Gálík Mihály (1997): *Médiagazdaságtan I–II*. Aula Kiadó.
- Gülich, Elisabeth (1986): Textsortenin der Kommunikationspraxis. In: Kallmeyer (Hg.): *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*. Schwann, Düsseldorf. 15–46.
- Habermas, Jürgen (1993): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Századvég – Gondolat.
- Hindy Árpád (1894): Kultsár István mint szerkesztő In: *Erdélyi Múzeum*.
- Kálnoky Izidor (Vulpes) (é.n.): *Újságíró-iskola*. Atheneum. 76.
- Károly Sándor (1979): A szöveg és a jelentés szerepe kommunikációs szemléletű nyelvészeti törekvéseinkben. In: Szathmáry István – Várkonyi Imre (szerk.): *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. MNYTK 154. 23–32.
- Kocsány Piroska: *Szöveg, szövegtípus, jelentés: a mondás mint szövegtípus*. Nyelvtud. Ért. 151. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kókay György (1979, szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kókay György (1981): *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság*. Gondolat Kiadó.
- Kókay György (1983): *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor (1994): *A magyar sajtó története*. MÚOSZ.
- Kovács I. Gábor (1989): *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács I. Gábor: *Mercurius Veridicus 1705–1710. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével*. Magyar Helikon.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa (1998): *A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*. Iskolakultúra, Budapest.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa (2002): *A multimediális szövegek megközelítései*. Iskolakultúra, Pécs
- Róka Jolán (1983): A tömegtájékoztató szövegek vizsgálatának módszertani alapelvei. In: Szathmáry István – Rác Endre: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 296–319.
- Rác Endre (1986): *Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Schütz, Alfred – Luckmann, Thomas: *Strukturen des Lebenswelt*. Frankfurt am Main. (Magyarul: Az életvilág struktúrái. In: Hernádi M. [1984, szerk.]: *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Gondolat, Budapest.)
- Sükösd Miklós – Csermely Ákos (2001): *A hír értékei, etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2.
- Terestyéni Tamás: Szövegelméleti tézisek. In: Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 4*. JGYTF Kiadó, 7–33.
- Tolcsvai Nagy Gábor: *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tuchman, Gaye (1972): Objectivity as a strategical ritual. An examination of newspapermen's notion of objectivity. *American Journal of Sociology*.
- Tuchman, Gaye (1974): Telling stories. *Journal of Communication*, 4. 93–97.
- Vásárhelyi Miklós (2002): *A bilincsbe vert beszéd. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai*. Szerk.: Murányi Gábor. Élet és Irodalom.